

THE METHOD OF RETROSPECTION IN MODERN UZBEKISTAN SHORTWRITING (ON THE EXAMPLE OF THE SHORT STORY “THE PEOPLE WHO LEFT THE COUNCIL” BY SHOYIM BOTAYEV)

Yakshilikova Sevinch Nurillayevna

Master's student at Gulistan State University

Abstract: The article studies the form of artistic time - retrospection and its role in the composition of the work. Any example of artistic creativity, in particular prose, widely uses various methods that form an integral part of the artistic time, based on the ideological and aesthetic concept of the writer. The writer's depiction of past memories through the method of retrospection is studied on the example of Shoyim Botayev's prose.

Keywords: retrospection, propection, plot, hero, artistic image, character, retrospection-memory, retrospection-narrative, retrospection-story, retrospection-epigraph.

ZAMONAVIY O‘ZBEK QISSACHILIGIDA RETROSPEKSIYA USULI (SHOYIM BO‘TAYEV “SHO‘RODAN QOLGAN ODAMLAR” QISSASI MISOLIDA)

Yaxshilikova Sevinch Nurillayevna

Guliston davlat universiteti magistranti

Annotatsiya: Maqolada badiiy zamon shakli – retrospeksiya va uning asar kompozitsiyasidagi o‘rni tadqiq etilgan. Badiiy ijodning har qanday namunasi, xususan, nasrda yozuvchining g‘oyaviy-estetik konsepsiyasidan kelib chiqqan holda badiiy zamonning uzviy tarkibiy qismini tashkil etuvchi turli usullardan keng foydalaniladi. Yozuvchining o‘tmish xotiralarini retrospeksiya usuli vositasida tasvirlashi Shoyim Bo‘tayeov nasri misolida tadqiq qilingan.

Kalit so‘zlar: retrospeksiya, prospeksiya, syujet, qahramon, badiiy obraz, personaj, retrospeksiya-xotira, retrospeksiya-rivoyat, retrospeksiya-hikoya, retrospeksiya-epigraf.

**Метод ретроспективного анализа в современной узбекской
короткой прозе (на примере рассказа «Люди, покинувшие совет» Шоима
Ботаева)**

Якшиликova Севинч Нуриллаевна

Магистрант Гулистанского государственного университета

Аннотация: В статье исследуется форма художественного времени ретроспектива и её роль в композиции произведения. Любой пример художественного творчества, в частности прозы, широко использует различные методы, составляющие неотъемлемую часть художественного времени, исходя из идеологической и эстетической концепции писателя. Изображение писателем воспоминаний о прошлом посредством метода ретроспективы изучается на примере прозы Шоима Ботаева.

Ключевые слова: интроспекция, проекция, сюжет, герой, художественный образ, персонаж, ретроспектива-память, ретроспектива-повествование, ретроспектива-история, ретроспектива-эпиграф.

В

a
d
i
i
y
a
s
a
r
d
a
v
a
t
t
a
s
v
i

Adabiyotshunos Dilmurod Quronov ta'kidlaganidek, avvalo, "...badiiy asarda tasvirlanayotgan voqealarning yuz berish vaqti bilan ularni hikoya qilish vaqtini farqlash kerak. Asardagi voqealarning yuz berish vaqti «syujet vaqti», ularning hikoya qilinish vaqti esa «kompozitsiya vaqti» deb olinsa, u holda bu ikkisinin har vaqt ham bir-biriga mos kelmasligini ko'rish mumkin. Chunki asar ustida ishlayotgan yozuvchi ijodiy niyatini amalga oshirish yo'lida «badiiy vaqt»

r
l
a
n

imkoniyatlaridan turli yo‘sinlarda foydalanishi mumkin. U zarur o‘rinda asar vaqtidan chekinib, o‘tmishda yuz bergan voqealarni tasvirlashi («retrospektiv vaqt») mumkin»[4.B.13].Retrospeksiya usuli shaklan va mazmunan murakkab hamda xilma-xil ijodiy-estetik mundarijani tashkil etadi. Badiiy syujet hodisasi barobarida, eng avvalo, shu syujet qurilishining asosiy prinsiplaridan biri sifatida retrospeksiya o‘tgan va hozirgi zamonlarning jonli aloqasini ko‘rsatish imkonini beruvchi adabiy usuldir [9.B.176].U voqealar zamonini rejalashtirishning hamisha ajralib turadigan usuli, kompozitsiyaviy asoslash vositasi bo‘lib, qahramonning oldingi tarixini kengaytirish uchun imkoniyat yaratadi, ahvol-holatini aniqlashtiradi. Retrospeksiyaning xotira, hikoya, rivoyat, afsona, epigraf shakllari mavjud [2.B.8]

“Sho‘roda qolgan odamlar” qissasida personajlar o‘tmishda ro‘y bergan, ongiga, shuuriga singib ketgan hodisalarni xotirlaydi. Retrospeksiya-xotira personaj qalb tug‘yonlarini, ruhiy dunyosini chuqur ochishga xizmat qilish barobarida ruhiy olamdagi o‘tmishga nazar solish imkonini .“Eslash usuli ruhiyat tasvirida asar personajlarining muayyan holatlardagi o‘y-fikrlarini, xatti-harakatini o‘tmish voqealari bilan bog‘liqlikda asoslash vazifasini ham ado etadi. Ayrim hollarda bu usul personajning , ong oqimi bilan bog‘liqlikda qo‘llanadi. Bunday hollarda eslash usuli personajning o‘ta murakkab ruhiy holatidan, uning ongi va qalbida kechayotgan achchiq ruhiy iztiroblarni so‘ndirish, barcha qilmishlarida o‘zini to‘la haq ekanligini isbotlash uchun xizmat qiladi”[2.B.129].

Yozuvchi nafaqat personaj o‘tmishi, balki uzoq tarixda sodir bo‘lgan voqeliklarni ham parallel tasvirlashda retrospeksiya-xotira usulidan foydalangan.Sud zalida uch yigitning jinoiy ishi ko‘rib chiqilish vaqtida sud raisi o‘tmishga qaytar ekan ,”...beixtiyor o‘qituvchining so‘zlariga qiziqib qoldi.Talabalik yillarini esladi.O‘shanda u bir guruh hamkurslari bilan inson har qanday siyosatdan,mafkuradan balandroq,muhimroq ekanligi haqidagi qarashlarni qizg‘in tarzda ko‘tarib chiqqan,shu bois,hukumatning mavjud siyosatiga qarshi degan bahonada universitetdan haydalib ketilishiga bir bahya qolgandi...”[11.B.353]. Bundan ko‘rinadiki,sud raisi bir vaqtlar haq uchun kurashgan ,lekin vaqtlar o‘tib faqat tizim “haqiqatlari”ni tan olishga majbur bo‘lgan.U ham boshqalar kabi “tizimlashtirilgan mexanik mashina”ga aylantirilgan

edi ,lekin sud zalida muallim tomonidan aytilgan soʻzlar uning ruhiyatidagi qorongʻulikni yorituvchi uchqun vazifasini bajardi.Yoki nazoratchi oʻz ismini Melsifga oʻzgartirish voqeasiga toʻxtalib oʻtsak,”...xizmatni tugatib,qishloqqa qaytib kelganida bu qiligi uchun onasidan qargʻish eshitgan,otasi boʻlsa ,qoʻyaver,hech narsaga tushunmaydi,gapiraveradi-da,deb oʻgʻliga taskin-tasalli bergani...”ni yodga oladi.[11.B.408]. Shoʻro davrida Mels,Marks, Engels, Lenin, Stalin kabi qisqartma ismlar qoʻyish urf boʻlgan. Nazoratchi oʻz ismini Melsga oʻzgartirish bilan oʻzining tuzumga qanchalik darajada sodiqligini isbotlashga urindi.Shoʻro davrining insonlar mafkurasiga taʻsirining kuchi ushbu jarayonda yaqqol namoyon boʻladi .Yozuvchi personajlarning qanday qilib oʻzligidan,milliy mafkuradan uzoqlashib borganini bosqichma-bosqich retrospeksiya-xotira orqali tasvirlashga harakat qiladi. Birgina eslashdan iborat ruhiy holatning oʻzi har bir xarakter xatti-harakatidagi yangi qirralarni ochish imkonini bergan.Retrospeksiya – xotiralar – qahramonning oʻtmish hayoti xotirlanishi, esga olinishi asardagi voqealar oqimini toʻldirishga, zamon-makon (xronotop)ini kengaytirishga yordam bergan”[8.B.3].

Adabiyotshunos Qurdosh Qahramonov qayd qilib oʻtganidek: “Yetmishinchi yillar shoʻro davriga nazar tashlasak, asosan, davrning ijtimoiy hayoti bosh mavzu boʻlganligini kuzatamiz. Inson maʼnaviyati bilan bogʻliq har qanday masalalar ham eng avvalo ijtimoiy motiv asosida tasvirlanar edi... Biroq, shunga qaramasdan, keng maʼnoda bu davr adabiyotining yetakchi mavzusi mavjud davr gʻoyalarini kuylashdan iborat boʻlgani hech kimga sir emas. Faqat yetmishinchi yillarning oxiri, saksoninchi yillarning boshlariga kelibgina oʻzbek nasrida baʼzi bir sifat oʻzgarishlari koʻzga tashlana boshladi. Ayni paytda bundan global masalalar adabiyotimizni butkul chetlab oʻtilgan edi, deb oʻylash ham xato boʻlar edi”[3.B.25]. Yozuvchi oʻtmish hodisalarini tasvirlashda hikoya qilishdan ham unumli foydalanadi. ”Shoʻrodan qolgan odamlar”qissasida farzandlari tomonidan madrasa gʻishtlarini olib kelganligi uchun quvib yuborilgan Choʻyanboy Qulmonovning keying taqdiri Sunnat oʻgʻri tomonidan hikoya qilib beriladi.Bayon qilinishicha,”...Choʻyanboy Qulmonov oʻzi bu paytlarda jindakkina sovuqdan ham eti junjikadigan,balodan qqoʻrqqandek undan qoʻrqadigan boʻlib qolgan ekan.Oʻlimning osonroq yoʻlini tanlagan,kechasi choyxona toʻsiniga beliga bogʻlab

yuradigan chilvir bilan o‘zini osgan...”[11.B.396]. Cho‘yanboy Qulmonov ham tashqi, ham ma‘naviy sovuqlikdan qochib, o‘limning "oson" yo‘lini tanlashi xotiralarda jonlanadi.

Kitobga kirgan asarlarning hammasi ayni shu kunlarimiz, shu kundagi odamlarning – zamonadoshlarning qismati, dardi dunyosi, ularni qiynayotgan hayot, turmush muammolari ustida bahs etadi. Bir tizimdan ikkinchi bir tizimga o‘tish davri zamondoshlar tabiatida, qarashlarida, qismatida, ruhiyatida yuz berayotgan evrilish, o‘zgarishlar ,jamiki ziddiyatlari, musbat va manfiy tomonlari, dolg‘alari va og‘riqlari bilan ko‘z oldingizda baralla gavalanadi[4.B.4]. Shuningdek,o‘sha davrning dolzarb hodisalari xalq og‘zaki ijodi orqali yetib kelgan afsonalar, rivoyatlar bilan singishib ajib bir yaxlitlik kasb etadi.“Sho‘rodan qolgan odamlar” qissasida so‘g‘dlar qo‘rg‘oni haqida kichik rivoyat keltiriladi.Qamoqxonaning tosh yotqizilgan chinniday toza hovlisi kaftdagidek aniq ko‘rinib turadigan tepalikda nazari o‘tkir,so‘zlari keskir xoqon qo‘rg‘oni bo‘lib,o‘zining qattiqqo‘lligi bilan nom qozongan ekan .”...munajjimlar samoga boqib o‘z Pushti panohlarining yulduzi abadiy balqib,unga tole keltirishini bashorat qilgan ekanlar...”. O‘z ustlariga yulduzlarning emas,tuproqning to‘kilib borayotganligini payqamay qolishadi .Inqiroz natijasida ushbu tepalik hosil bo‘ladi.Bu rivoyatning keltirilishidan yozuvchining badiiy niyati bor,albatta.Bu kichik so‘g‘d qo‘rg‘oni fojeasi yaqinda sodir bo‘ladigan fojeaga ishoradir.

Sh.Bo‘tayeving “Qora tuman “hikoyasi syujetida ham retrospeksiya-rivoyat katta fojeaga ishora sifatida keltiriladi.Voqealar rivojida darbadarlikdan ham achchiqroq xor-u zorlikning ta‘mini tatigan, shundayam oldinda mayoqday miltillab turguvchi shu‘laga — umidga ishongan Xolbo‘ta Iskandar Zulqarnayn haqidagi yoshligida eshitgan rivoyatni eslaydi.Aytishlaricha,Iskandar dafn qilinishidan oldin onasiga sog‘insa,qabr boshiga borib uch marta chaqirishini aytadi .Farzandining firoqida yongan ona o‘g‘lining ismini aytar ekan,lekin sado chiqmabdi .Shunda ona chiqmagan jondan umid deya o‘g‘lini laqabi bilan chaqirgan ekan:“Eshitdim ona, debdi Iskandar Zulqarnayn, yer ostida men kabi Iskandarlarning minglabi yotgan ekan, avvalgi: uch marta chaqirganingda qay birimiz ekan, deb hayron bo‘luvdi, laqabimni qo‘shib chaqirganingda sening kelganingni bilib, chiqdim,

debdi...“[10..B.2]. Bundan anglashiladiki,Xolbo‘ta ham xuddi Iskandardek o‘lim topishi haqiqat.Lekin farzand dog‘i har qanday onani „o‘ldiradi“.Said Ahmadning „Ufq“ trilogiyasida keltirilganidek, ona „qo‘lidagi choyni ham bolasiga ilinardi“[7.B.688] Retrospeksiya-rivoyat ifodaning yorqin, tasvirning jonli bo‘lishiga xizmat qilib, estetik ta’sir kuchini oshirgan.

Xulosa qilib aytganda,Shoyim Bo‘tayev zamon modelida o‘tmish hozir va kelajakdan ustun turadi. Yozuvchi personajlar o‘tmishini ularning o‘y-xayollari va xotiralari asosida tasvirlaydi.”Sho‘rodan qolgan odamlar” qissasidagi nazoratchi va ukasi o‘rtasidagi nizolar,ukaning qaynotaning mulkiga ega chiqishi ,nazoratchining harbiy xizmat davrlari,Toshmurodning bolalik davrlari,qamoqxonaning qurilish voqealari retrospeksiyaning xotira,hikoya,rivoyat shakllari orqali jonlantiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Baxtin M.M. Voprosi literaturi i estetiki. – M.: Xudojestvennaya literatura, 1975. – S. 234-235.
2. Isayeva Sh. O‘zbek tarixiy romanlarida xarakter ruhiyatini tasvirlash usullari: Filol. fan. nomz. ... diss. – Toshkent, 2001. – 129 b.
3. Qahramonov Q. Zamondosh obrazi talqini. Qarang: Globallashuv: badiiy talqin, zamon va qahramon. – Toshkent: Fan, 2018. – B. 25.
4. Quronov D. Nazariy qaydlar. – Toshkent: Akademnashr, 2018. – B.
5. Normatov U. Yangi asr odamlari // «O‘zbekiston adabiyoti va san’ati» gazetasi, 2009. 22-son. – 4-bet.
6. Nematullaevna, T. D. (2019). The Process of Literary Creativity and Aesthetic Interpretation. *ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies*, 8(3), 49-53.
7. Said Ahmad. Ufq. Trilogiya. – Toshkent: Adabiyot va san’at nashriyoti, 1976. – 688 b.
8. To‘rayeva B.B. Zamonaviy romanlarda retrospeksiya usulining qiyosiy-tipologik tadqiqi. [Elektron resurs]. URL:

<https://www.ajhuman.uz/article/275064997123/>

9. Shodiyev N. Gorizonti eposa. Xudojestvenno-esteticheskoye bogatstvo epicheskoy prozi literatur Sredney Azii i Kazaxstana. – Tashkent: Izdatelstvo literaturi i iskusstva, 1986. – 176 s.

10. Shoyim Bo‘taye. Qora tuman (hikoya). [Elektron resurs]. URL: <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-nasri/shoyim-bo-tayev1959/shoyim-bo-tayev-qora-tuman-hikoya>

11. Bo‘taye Sh. “Sho‘rodan qolgan odamlar”-T.: “Ijod-press”,2019.-B.430.